

СИСТЕМА КОМПЕТЕНЦІЙ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті на основі аналізу наукової літератури описано підходи до класифікації загальних, загальнокультурних та професійних компетенцій викладача вищого навчального закладу.

Ключові слова: компетенція, викладач, вищий навчальний заклад.

В статье на основе анализа научной литературы описаны подходы к классификации общих, общекультурных и профессиональных компетентностей преподавателя вуза.

Ключевые слова: компетенция, преподаватель, высшее учебное заведение.

On the basis of analysis of scientific literature describes the approaches to the classification of general, common cultural and professional competence of university teachers.

Key words: competence, teacher, institution of higher education.

Постановка проблеми. Аналіз наукових досліджень засвідчив наявність потреби сучасного суспільства у висококваліфікованих фахівцях, що зумовлює необхідність пошуку нових конструктивних ідей для вирішення проблеми оптимізації та інтенсифікації навчання, здобуття нових знань і удосконалення рівня фахової професійної компетентності викладачів вищих навчальних закладів. На сучасному етапі розвитку суспільства виникають суперечності між традиціями, що існують у сфері освіти та міжнародними стандартами, між педагогічною творчістю та імперативністю міжнародних стандартів. Стандартизація вищої освіти впливає на зближення систем освіти різних країн, що актуалізує проблему їх уніфікації, та висуває нові вимоги до суб'єктів навчального процесу.

Реформування у сфері вищої професійної освіти і підвищення вимог до якості освітніх послуг, розвиток компетенцій професорсько-викладацького складу є одним із найважливіших соціально-економічних завдань, вирішення якого призведе до зростання людського капіталу вищої школи.

Мета статті – розглянути підходи до визначення основних компетенцій викладача вищого навчального закладу.

Основна частина. У науці існує декілька підходів до визначення компетенцій та їх класифікації (І. Зимня, П. Кочугаєв, Н. Массерова, Г. Матушанський, Д. Махотін, М. Рогов, Л. Сухарєв, О. Томілін, О. Фролов, Ю. Фролов, А. Хуторської, М. Цвенгер і інші). Однак, єдиної загально прийнятої класифікації досі не розроблено.

Так, у своїх дослідженнях О. Ходенкова [1] у своїх працях виділяє загальні і цільові компетенції. Під загальними компетенціями розуміється вміння діяти в багатьох видах викладацької діяльності. Однак серед них слід виділити ключові компетенції. Необхідно зазначити, що не існує єдиного узгодженого визначення і переліку ключових компетенції для викладача вищого навчального закладу. Оскільки компетенції – це, передусім, наказ суспільства і працедавців до підготовки фахівців, то такий перелік багато в чому визначається узгодженою позицією соціуму в певній країні та регіоні.

О. Ходенкова [1] наводить власну класифікацію ключових компетенцій, серед яких виділяє такі групи:

- функціональні компетенції, що включають гностичні (оволодіння системою знань, необхідних для успішного виконання професійної діяльності) і організаторські вміння, що реалізуються в професійно-педагогічній сфері;
- науково-педагогічна – компетенції, котрі виступають як організаційно-технологічна характеристика і полягають у формуванні вмінь організовувати освітній процес; сукупність педагогічних і професійних знань з фаху;
- особистісні компетенції, що представлені такими якостями особистості як рефлексія, гнучкість, емпатійність, товариськість, комунікабельність, здатність до співробітництва, емоційна привабливість;
- етичні компетенції, що ґрунтуються на сприйнятті та прийнятті норм поведінки у вищій школі, підтримка репутації вихованої людини, дотримання ділового етикету тощо.

Вчені (О. Томілін, А. Бриттов, С. Демкіна) стверджують, що розділення компетенцій на загальнокультурні і професійні відповідає двом складникам вищої освіти – академічному і професійному. Мета академічної освіти – розвиток особистості того, хто вчиться, а мета професійної – підготовка фахівців у вищих навчальних закладах [2].

У академічному розумінні компетенція передбачає володіння методологією і термінологією, притаманній галузі знання, а також діючих в цій галузі системних взаємозв'язків і здатність визначати їх аксіоматичні межі. У прецесійному контексті під компетенцією розуміється володіння правом за своїми знаннями і повноваженнями робити або вирішувати щось, судити про будь-що [3].

У професійному плані компетенцією у загальному сенсі в сучасній практиці визначається здатність співробітника успішно вирішувати завдання професійного роду діяльності відповідно із усталеними стандартами. Відповідно, складниками професійної компетенції є знання, вміння, навички, професійно значущі якості особистості фахівця, що забезпечують його здатність виконувати роботу відповідно з вимогами посади [3].

Наведемо зміст окремих видів загальнокультурних компетенцій, якими має володіти викладач вищого навчального закладу [4]:

1. Соціально-особистісні:

- розуміння високої соціальної значущості й відповідальності професії викладача вищого навчального закладу як представника інтелектуальної еліти суспільства, наявність високої мотивації до виконання професійної діяльності;
- готовність до професійної мобільності залежно від умов професійної діяльності;
- володіння культурою мислення, здатність до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановки мети й вибору шляхів її досягнення, уміння логічно правильно, аргументовано й ясно будувати усне й письмове мовлення;
- наявність сформованої гуманістичної позиції стосовно навколишньої дійсності; трансляція в процесі життєдіяльності навички гуманітарної культури;
- готовність до соціальної взаємодії зі студентами, колегами й іншими людьми на основі прийнятих у суспільстві моральних і правових норм, прояв поваги до людей, толерантність до іншої культури;
- знання своїх прав й обов'язків як громадянина; уміння використовувати правові документи у своїй професійній діяльності;
- здатність постійно вдосконалювати власний інтелектуальний і загальнокультурний рівень, готовність до підвищення своєї кваліфікації й майстерності;
- здатність до самостійного навчання новим методам дослідження, до

організації дослідницької діяльності, спрямованої на вдосконалення освітнього процесу у вищій школі;

- готовність до активного спілкування й професійної взаємодії з колегами в науково-педагогічних сферах діяльності;
- здатність вільно розмовляти рідною та іноземними мовами як засобом ділового спілкування; здатність до активної соціальної мобільності;
- здатність використовувати на практиці навички й уміння управління студентським колективом, формувати сприятливу соціально-психологічну атмосферу у навчальній групі;
- готовність до вирішення конфліктних ситуацій у студентських колективах, при взаємодії з окремими студентами;
- здатність виявляти особистим прикладом позитивний вплив на студентську молодь, транслуючи навички морально-психологічного здоров'я;
- здатність брати на себе всю повноту відповідальності за здоров'я студентів під час занять, практик та інших видів навчальної роботи тощо.

2. Загальнонаукові компетенції:

- здатність використовувати знання фундаментальних і прикладних дисциплін у процесі професійної педагогічної діяльності;
- здатність використовувати поглиблені теоретичні й практичні знання у своїй предметній галузі в процесі професійної педагогічної діяльності, постійно відслідковуючи нові наукові досягнення у своїй предметній галузі й у суміжних галузях;
- здатність самостійно здобувати за допомогою інформаційних технологій і використовувати в практичній діяльності нові знання й уміння;
- здатність використовувати поглиблені знання правових і етичних норм при оцінці наслідків своєї професійної педагогічної діяльності, при розробці й здійсненні соціально значущих проєктів;
- здатність демонструвати навички роботи в науковому колективі, здатність породжувати нові ідеї й реалізовувати їх на практиці тощо.

3. Інструментальні компетенції:

- уміння працювати із традиційними носіями інформації, розподіленими базами знань;
- здатність працювати з інформацією в глобальних комп'ютерних мережах;

- уміння використовувати різні засоби комунікації зі студентами й колегами (e-mail, Інтернет, телефон, мультимедіа);
- володіння літературним і діловим письмовим і усним мовленням, навичками публічного й наукового мовлення;
- уміння створювати й редагувати тексти професійного призначення, аналізувати логіку міркувань і висловлень;
- володіння однією з іноземних мов на рівні побутового спілкування;
- уміння використовувати можливості комунікативних зв'язків для реалізації внутрішніх резервів партнерів по спілкуванню;
- здатність використовувати для вирішення комунікативних завдань сучасні технічні засоби;
- здатність до ефективного освоєння й використання телекомунікаційних та інформаційних технологій, що постійно розвиваються;
- здатність використовувати можливості інформаційних технологій у педагогічному процесі для вирішення завдань конкретному освітньому рівню, конкретної освітньої установи, відповідної до предметної галузі;
- здатність аналізувати, синтезувати й критично резюмувати інформацію;
- уміння класифікувати, обробляти й систематизувати інформацію з різнорідних джерел і баз даних;
- здатність до професійної експлуатації сучасного устаткування й приладів у процесі професійно-педагогічної діяльності;
- здатність використовувати можливості інформаційних технологій у самоосвітній діяльності;
- здатність використовувати можливості інформаційного середовища освітньої установи, регіону, країни для вирішення педагогічних завдань;
- здатність розробляти елементи навчально-методичного комплексу для конкретного освітнього рівня на електронних носіях;
- здатність оформляти, представляти й доповідати результати виконаної дослідницької роботи, у тому числі використовуючи навички роботи з комп'ютерною технікою, а також використовуючи Інтернет-технології;
- має досвід участі в наукових і прикладних Інтернет-конференціях тощо [4].

Професійні (предметно-спеціалізовані) компетенції визначаються з урахуванням основних видів професійної діяльності, що виконуються

фахівцями в межах будь-якої професії. До складу цих компетенцій викладача вищого навчального закладу входять такі види (пов'язані з основними видами діяльності викладача) [4]:

1. Науково-дослідні:

- здатність до розробки актуальної наукової проблеми і отримання знання, значущого для розвитку теорії та практики вищої освіти;
- здатність до самостійної дослідницької роботи;
- готовність до проведення дослідницької роботи з використанням сучасних інформаційних систем (Інтернет);
- готовність до організації і участі в роботі тимчасових або постійно діючих дослідницьких груп;
- знання актуальних проблем вищої професійної освіти, що вимагають вирішення;
- володіння сучасною методологією і методикою дослідження в галузі вищої освіти;
- здатність до проектування і реалізації на практиці змісту навчальних предметів з урахуванням процесів модернізації вищої школи, сучасних методологічних підходів, державних освітніх стандартів;
- володіння навичками рецензування і аналізу матеріалів з проблемами вищої школи і проблемам конкретної наукової галузі;
- уміння представляти результати власної науково-дослідної діяльності у вигляді звітів, рефератів, статей, доповідей, повідомлень тощо.

2. Організаційно-методичні:

- готовність до взаємодії з інформаційно-інноваційною інфраструктурою ВНЗ в процесі реалізації інноваційної моделі освіти;
- готовність до взаємодії з освітнім комплексом, підприємствами регіону для вирішення загальних завдань навчання і виховання студентів;
- здатність до підготовки і проведення науково-практичних конференцій викладачів ВНЗ та вчителів шкіл;
- готовність до організації і проведення педагогічної практики студентів, до взаємодії з адміністрацією шкіл, вчителями тощо.

3. Виховні:

- володіння методикою організації виховних заходів зі студентами на основі інноваційних технологій;

- уміння використовувати знання культури і мистецтва в якості засобів виховання студентів;
- уміння використовувати професійні знання в конкретній науковій галузі в якості засобів виховання студентів;
- готовність до організації та участі в роботі тимчасових і постійно діючих груп студентів з реалізації соціально-значущих проектів серед молоді;
- здатність здійснювати роботу в якості куратора академічної групи: проводити педагогічну діагностику особистості студентів з метою організації індивідуальної виховної роботи; планувати і проводити виховні заходи зі студентами на основі особистісно-орієнтованого підходу тощо.

4. Навчально-методичні:

- готовність до засвоєння і використання інноваційних методів і технологій навчання і виховання;
- знання основ психології особистості і соціальної психології;
- знання біологічних і психологічних меж людського сприйняття та засвоєння;
- знання психологічних особливостей юнацького віку і особливості впливу на результати педагогічної діяльності індивідуальних відмінностей;
- уміння використовувати в навчальному процесі знання фундаментальних основ, сучасних досягнень, проблем і тенденцій розвитку відповідної наукової галузі, її взаємозв'язку з іншими науками;
- володіння методами і прийомами усного та писемного викладу предметного матеріалу, різноманітними освітніми технологіями, в тому числі методикою розробки мультимедійних презентацій до лекційних занять;
- уміння викладу предметного матеріалу у взаємозв'язку з дисциплінами, що представлені в навчальному плані, що засвоюють студенти;
- володіння методикою структурування і психологічно грамотного перетворення наукового знання в навчальний матеріал, методами і прийомами складання задач, вправ, тестів на різні теми, систематики навчальних і виховних завдань;
- володіння методикою написання, переробки навчальних програм з дисциплін відповідно до державного освітнього стандарту і провідними методологічними підходами організації вищої професійної освіти на даному етапі;

- здатність до розробки навчально-методичних матеріалів для проведення заняття, в тому числі, в інтерактивному режимі;
- здатність до розробки сценарію для створення електронних навчально-методичних посібників тощо.

Таким чином видно, що професійні компетенції викладача згруповані за основними видами діяльності викладача. Безумовно, зміст професійних компетенцій можна суттєво доповнити виходячи із профілю дисциплін, що викладаються. У цьому випадку наведений приклад викладача психолого-педагогічних дисциплін.

А. Дульзон та О. Васильєва [5] представили модель компетенцій викладача вищого навчального закладу на чотирьох рівнях. На першому рівні компетенції будь-якої людини докладно представлені трьома групами інтегральних компетенцій: компетенція, що характеризує особистісні якості людини (особистість); компетенція, котра характеризує його комунікативні якості (взаємодія); компетенція, яка характеризує діяльність людини незалежно до виду і рівню складності цієї діяльності.

У якості ключових компетенцій другого та третього рівня авторами було обрано класифікацію І. Зимньої, з певними корективами, а також досвід інших науковців. До компетенцій другого та третього рівня відносяться такі компетенції: здоров'язбереження; ціннісно-сенсової орієнтації в світі; інтеграції; соціально-громадянської сфери; самовдосконалення, саморегулювання, саморозвитку, особистісної та предметної рефлексії; соціальної взаємодії в сфері особистого життя, у суспільстві, в колективі; у спілкуванні, пізнавальній діяльності та діяльності взагалі; професійна компетенція та компетенція управління інформацією.

Четвертий та п'ятий рівні моделі представлені такими компетенціями: професійно-педагогічні; професійно-особистісні; володіння методологією створення навчальних, навчально-методичних та інших матеріалів, лекторська майстерність; вміння та навички організації навчальної аудиторної та позанавчальної групової та індивідуальної діяльності; дослідницька діяльність [5].

Література

1. Ходенкова О. П. Модель ключевых компетенций преподавателя вуза, формируемая под влиянием послевузовского образования / О. П. Ходенкова // Экономические проблемы развития рынка образовательных услуг : Вестник

АГТУ. – Серия : Экономика. – 2011. – № 2. – С. 169-173.

2. Томилин О. Б. Образовательные технологии формирования компетенций в системе высшего профессионального образования / О. Б. Томилин, А. В. Бриттов, С. И. Демкина // Управление качеством высшего профессионального образования. – 2005. – С. 112-123.

3. Андреева М. А. Личность преподавателя Вуза как фактор формирования общекультурных и профессиональных компетенцией будущих специалистов / М. А. Андреева // Материалы междунар. науч. конф. : [«Теория и практика образования в современном мире»], (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). – СПб. : Реноме, 2012. – С. 304-306.

4. Сорокопуд Ю.В. Развитие системы подготовки преподавателей высшей школы: Дисс. ...д-ра пед.наук: 13.00.08 / Ю.В. Сорокопуд. – М., 2012. – С. 240-253.

5. Дульзон А. А. Модель компетенций преподавателя вуза / А. А. Дульзон, О. М. Васильева // Управление качеством образования. – 2009. – С. 29-37.